

הרב שלמה אבי"ש

ברוקלין נ.י.

קורות חיי המקוריים של רבן-של-ישראל ה"בעל שם טוב הקדוש" זי"ע (ב)

ביתו אחריו

רבינו הבעש"ט השאיר אחריו בן אחד ובת אחת, אשר מהם נסתעפו דורות של מנהיגי ישראל קדושי עליון שהמשיכו לרעות את בני ישראל אחרי הסתלקותו, וקדושתם האירה בתוך לבות בני ישראל עד סוף כל הדורות.

כבר הקדמנו במאמר הראשון כי מועטים מחוקרי הדורות כתבו על תולדות וקורות ימי חיי של רבינו הבעש"ט הקדוש זי"ע, אך עוד פחות מזה נכתב ביחס לצאצאיו ויוצאי חלציו דור הראשון הי"ה בנו הרה"ק רבי צבי הירש¹, וכן בתו הצדקנית אדל ובעלה רבי יחיאל מיכל זכותם יגן עלינו. נראה לדעתי שהסיבה הפשוטה לכך היא, שכן דרכם היתה בהסתגר ונחבאים אל הכלים, לא הנהיגו עדה ולא השאירו אחריהם תלמידים. בכדי למלאות החלל ראיתי לנכון לקבץ וללקט כמה ידיעות שהצטברו אצלי על תולדותם וקורות חייהם, ואבקש מהקוראים הנכבדים אם יש בידיהם עוד ידיעות שיואילו בטובם להאיר עינינו בזה.

הרה"ק רבי צבי הירש מפינסק זי"ע

ימי נעוריו - ונשואיו

בנו הרה"ק רבי צבי (הירש) נולד² בשנים בהן טרם התיישב אביו רבינו הבעש"ט הק' בקהלה קדושה מעזיבז.

1. דבר גדול עשה בזה הרה"ח ר' יוסף ירוחם פישל האגער שליט"א שקיבץ תולדות הרה"ק רבי צבי זי"ע לפונדק אחד בספרו אבן ישראל (ירושלים תש"ס), וכמה פעמים הבאנו במאמרנו מספרו הנ"ל, עם כמה הוספות והערות.

2. ראה במכתב הרה"ק רבי משה'ניו מבוואן זצ"ל הי"ד בספרו דעת משה השלם (ירושלים תשמ"ג) אגרת ה' עמוד ר' שרבי צבי נולד בתקופה בה שהה הבעש"ט "בין ההרים", ואם דייק לומר "בין ההרים" דוקא, הרי שנולד עוד קודם שחזר לבראדי אשר זה הי' בין השנים תפ"ו – תצ"ו [ראה מאמרנו הקודם היכל הבעש"ט גליון ג' עמוד מד ובהערה 4 שהבעש"ט נולד בין השנים ת"נ-ת"ס, וראה עוד שם ובהערה 25 על תקופת נדודיו ז' שנים]. אך גירסא זו צריכה ביאור, כי ראה בשבחי בעש"ט – כת"י (הוצאת י. מונדשיין ירושלים תשמ"ב) עמוד 227, שקודם פטירתו העיד הבעש"ט שקודם שנולד בנו הרה"ק רבי צבי הי' פרוש מאשתו י"ד שנים, וראה להלן בהמאמר ובהערה 13 שאחותו הרבנית אדל נולדה בערך בשנת ת"פ, ולפי"ז

בשנת ת"ק בהיותו עוד צעיר לימים³ התיישב יחד עם אביו במעזיבוז, ושם ליד אביו הקדוש ותלמידיו הקדושים נתגדל ונתקדש. בתקופה ששהה דודו הגה"ק רבי גרשון קיטוב'ער במעזיבוז למד עמו רבי גרשון תורה⁴.

יוצא שרבי צבי נולד בערך בשנת תצ"ה, והבעש"ט הרי"ה בין ההרים רק כשבע שנים, ובשנת תצ"ה כבר ה' בבראדי כמבואר במאמר הקודם, ואולי כוונת הרה"ק מבוואן לומר שנולד קודם התיישבות הבעש"ט הק' במעזיבוז וצ"ב.

3. ראה שבחי הבעש"ט (מכון זכר נפתלי י"ם תש"ג) עמוד ריא אות קכח: "פע"א [=פעם אחת] הלך עם בנו רבי צבי שהיה עדיין נער להקביל פני הרב דמתא", ומשמע שם דהכונה על הרב דמתא דק"ק מעזיבוז, ומבואר מזה שעדיין ה' צעיר לימים במעזיבוז, וראה עוד בזה בהערה הבאה.

4. ובמכתב המפורסם מהגה"ק רבי גרשון מקיטוב (נדפס בספר 'ברכת הארץ' הובא לדפוס ע"י רבי ברוך דוד כהנא מצפת בשנת תרס"ה, ונדפס מחדש ע"י מכון עץ החיים צפת תשנ"ו עמוד שעח) כתב רבי גרשון בסוף המכתב כמה שורות אל בן אחותו רבי צבי ובתוך דבריו כתב: "ואל תפסיד השנים האלו שיש לך זמן שאין הרחיים תלוי בצווארך" ומשמע שעדיין לא הי נשוי. וראה בספר 'אור כי טוב' (ירושלים תשנ"ט) ח"א עמוד ח', וח"ב עמודים ז-ח, שרבי גרשון גר במעזיבוז בערך בשנת תק"ג, ויוצא מזה שבשנת תק"ג – וכן בזמן כתיבת מכתב הנ"ל אשר לא ידוע לנו שנת כתיבתו – [ראה: HUCA 1950-51 עמוד טז שהכותב משער שזמן כתיבתו בין השנים תק"ד – תק"ו] עדיין לא ה' רבי צבי נשוי לאשה, וראה עוד בהערה הבאה.

5. לא ידוע מתי נשא לאשה, אך מקובל בשם הרה"ק אדמו"ר רבי יעקב יוסף מסקווירא זצ"ל (ראה אבן ישראל עמוד פט הערה א') שכנו של רבי צבי הרה"ק רבי אהרן מטיטוב ה' גדול בשנים מבני דודו רבי יחיאל מיכל – רבי משה חיים אפרים בעל ה'דגל מחנה אפרים' והרבי ר' ברוך'ל. אך כבר כתבנו לעיל הערה 2 שרבי צבי נולד ט"ו שנה אחרי אחותו אדל, ולפי"ז אם נקבל קבלה זו שאכן אמר כן הרה"ק מסקווירא, א"כ הרי שנשא רצ"ה אשה בגיל צעיר. אך ראה להלן ובהערה 22 שרבי משה חיים אפרים בעל ה'דגל' נולד בראשית שנות ת"ק, וממכתב דודו וכן ממה שהבאנו בהערות 1-2 יוצא, שבשנים הללו עדיין ה' רצ"ה קודם נשואיו ואיך אפשר שר' אהרן ה' גדול ממנו, וצ"ב.

אודות אשתו הראשונה של רצ"ה, ראה בספר 'אלף מרגליות' (ר' מאיר וונדר ירושלים תשנ"ג) עמוד 626 כי שמה היתה נחמה בת מלכה והיא היתה אחות אשתו של הרה"ק בעל תולדות יעקב יוסף, אך החליף שם בטעות זווג ראשון – של רבי צבי – בזווג שני ועשה את התולדות לחתנו של רבי שמואל חסיד מפינסק – שה' חותנו של רבי צבי הירש בזווג שני. ומקור דבריו כנראה לקוחים מאגרת יוחסין מהרה"צ רבי יהודה לייב קופילעטיס ז"ל הובא בקובץ נחלת צבי גליון ב' עמוד קיז [אך לא כתב שם שמה] ועיי"ש שכתב שידוע שרבי צבי הירש והרה"ק רבי יעקב יוסף מפולנאה בעל ה'תולדות' היו גיסים ונשאו שתי אחיות, אך דבר זה צ"ב כי ידוע שה'תולדות' ה' מבוגר מבהעש"ט ואיך יתכן שרבי צבי ה' גיסו, ובספר אבן ישראל עמוד עד הערה 38 העיר בזה וכתב שכנראה הכוונה על בנו של ה'תולדות' – הרה"ק רבי אברהם שמשון מראשקוב. בכתבי הרח"א ביחובסקי (ברוקלין נ.י. תש"ג) עמוד מח כתב שמזווג הראשון נולד לו בתו שיינא רחל אשת רבי יעקב מגליס מקארלין, אך לפי הגירסא שבנו הרה"ק רבי אהרן מטיטוב זצ"ל ה' מבוגר מהרה"ק רבי משה חיים אפרים בעל ה'דגל מחנה אפרים' א"כ מוכרח שגם הוא נולד מזו"ר, וראה שם ושארית (ר' לוי גראסמאן י"ם תשמ"ט) עמוד נח שמונה שם צאצאי רבי צבי ומונה שם הראשון את רבי אהרן מטיטוב שנולד מאשתו מלכה בת נחמה, אך לא הזכיר שם כלל שה' לו זו"ר, אך על אשתו בזו"ש ידוע ששמה היתה ביילא – ראה להלן ובהערה 8. ויתכן שזוגתו בזו"ר שמה היתה מלכה וממנה נולד רבי אהרן, [אך מה שמונה שם כל הילדים ומשמע שנולדו מזווג אחד ראה בכתבי הרחא"ב שם שכתב שם שאשת רבי משה

בחיי אביו הקדוש נשא לאשה וגר במעזיבוז⁵. מהמקורות מתברר שהקהילה היהודית במעזיבוז, אשר העריצו את אביו רבינו הבעש"ט, והחזיקו אותו, תמכו גם בבנו רבי צבי ואף העניקו דירה לזוג, וכבדוהו כראוי לבן הבעש"ט הקדוש⁶.

פטירת אביו הבעש"ט הק'

סדר ה'תקכ"א

כאשר נחשכו המאורות בפטירתו של אביו רבינו הבעש"ט הק', קיימת מסורה אחת שבשנה הראשונה הנהיג רבי צבי הירש העדה הקדושה. והמסורה מספרת⁷ שתלמיד אביו נתלכדו כולם וקבלו עליהם את בנו הרה"ק רבי צבי כממשיך דרכו של אביו הגדול להנהיג את העדה שכן ראו בו שהוא ראוי למלאות משרה רמה זו לישב על כסאו של אביו. וכך היה בשנה הראשונה שרבי צבי הנהיג עדתו עד ליום ההילולא הראשונה של אביו בחג השבועות שנת תקכ"א שבו ביום העביר הרה"ק רבי צבי את כתר ההנהגה להמגיד הגדול ממעזריטש באמרו לתלמידים, שאביו בא אליו בחלום הלילה ואמר לו, כי השכינה וכל פמליא של מעלה העתיקו מקומם ועברו ממעזיבוז למעזריטש, ומיד קם הרה"ק רבי צבי וקיבל על עצמו את מרותו של המגיד הגדול ממעזריטש.

תקופת פינסק

כמה שנים אחרי פטירת אביו הוכרח רבי צבי לעזוב את מעזיבוז, היתה זאת לאחר פטירת אשתו הראשונה, ועל פי צויו של רבו המגיד הגדול ממעזריטש נשא בפעם השניה בשנת תקכ"ג⁸ את זוגתו מרת ביילא בת הצדיק רבי שמואל חסיד מפינסק ואז גם העתיק את מקום מגוריו והשתקע בעיר פינסק.

זאב אויערבאך נולדה מזו"ש].

6. 'בעש"ט מחדש החסידות' עמוד 217, וראה להלן ובהערה 24 שגיסו רבי יחיאל מיכל, ירש הדירה אחרי פטירת הבעש"ט, אך ראה סיפורים נפלאים שבסוף ספר בוצינא דנהורא (י"ם תשנ"א) עמוד קטו שרבי צבי הירש וויתר על הדירה, ואולי כשעזב את מעזיבוז בשנת תקכ"ג העביר הדירה לגיסו, אך ראה בכתבי הרה"א ביחובסקי עמוד מב סיפור שמבואר שם שחי במעזיבוז חיי דחקות וצ"ב.
7. ראה ספר בעל שם טוב עה"ת ח"א עמוד ל-לא אות עד שרבי צבי הירש מילא מקום אביו שנה אחת, וראה בספר תורת שלום לכ"ק אדמו"ר מהרש"ב זצ"ל עמוד 83. קובץ 'התמים', חלק ב, עמ' מו. וראה בספר אבן ישראל עמוד מד המקורות בזה וראה עוד שם עמודים עב-עג ובהערה 31 שבשו"ת דברי חיים ח"ב חו"מ סימן ל"ב כתב בזה"ל: מצינו למופת כגון וכו' וכן רבו הבעש"ט זלה"ה הניח המשרה זו לתלמידיו ולא לבנו שהיה קדוש ה' וכו' עכ"ל. וראה עוד בזה ב'מאמר מרדכי' (סיפורים מהרה"ק רמ"ח מסלאנים זצ"ל ירושלים תשס"ב) עמוד טז ערך רבי צבי אות א', וכן ברוב המקורות, שהמסורה בזה שהבעש"ט סמך את ידיו בחיים חיותו על המגיד שהוא יהי' ממלא מקומו. וראה גר ישראל (הרה"ח ר' חיים דוב שטערן ב"ב תשנ"ד) ח"ו עמוד תכג שכן הי' בקבלה אצל אדמור"י רוזין.
8. ראה באריכות בקובץ בית אהרן וישראל (יו"ל ע"י מכון בית אהו"י דחסידי קארלין סטאלין) גליון מ"ט עמודים קנג-קס.

וכמעשהו בראשונה במעזיבז כך המשיך בעבודת הקודש בפינסק. רבי צבי לא מש מעולם מחדרו בו היה מקדיש את זמנו לעיסוק בתורת ד' הנגלה והנסתר תוך התמסרות מוחלטת לעבודת קונו. את עבודתו הגדולה עשה בהצנע לכת בכדי שלא ירגיש איש בו ובמעשיו. בימי פינסק התפרנס רבי צבי ברווחה ממעשי ידי אשתו. אשתו מרת ביילא ניהלה בהצלחה עסקים שהיו בבעלות בני משפחתה של אביה, רבי שמואל חסיד שהי' איש אמיד ובעל עסקים ענפים, ובכך התאפשר לבעלה הגדול רבי צבי להמשיך לשקוד על התורה והעבודה באין מפריע.⁹

כעבור כמה שנים התהפך מזלו של רבי שמואל חסיד חותנו של רבי צבי ועסקיו נכשלו עד שאיבד את כל הונו וכספו והתרושש לגמרי. עד כדי כך התדרדר מצבו עד שבתו מרת ביילא הוצרכה אף היא למכור את עסקיה שניהלה בעצמה, ובתחילה מכרה עסקיה הגדולים שניהלה, אך לאחר שנחלתה מרוב צער ולא היה ביכולתה לנהל את עסקיה, מכרה כל נכסיה.

רבי צבי הירש הי' אדם חלש כל ימיו¹⁰ ואכן נפטר בגיל צעיר כבן ארבעים וחמש. ביום ז' טבת תק"מ נסתלק רבי צבי ונטמן בבית-החיים בעיר פינסק בצמוד לחותנו רבי שמואל חסיד, ועל-פי בקשת הרה"ק בעל בית אהרן מקארלין זצ"ל הקימו אוהל על קברם, ואף השתתף בהוצאות בניית האוהל בסכום של עשרה רובל¹¹.

הרבנית אדל – ובעלה הרה"ק רבי יחיאל מיכל זי"ע

הולדתה - ונישואיהם

בתו של רבינו הבעש"ט הק' הצדקנית אדל¹² נולדה בערך בין השנים תע"ה – ת"פ¹³ כאשר אבי' הי' בגלות טרם התגלותו.

9. ראה שיח שרפי קודש (אות א-שלד) שרבי צבי הירש הי' עשיר כי הי' סוחר שוורים, ולא ידוע אם הכוונה על מעזיבז או על פינסק, וראה לעיל הערה 6.

10. ראה בהוספות לספר מגיד דבריו ליעקב להמגיד הגדול ממעזריטש זי"ע (הוצאת קה"ת תשמ"ו) עמוד 64.

11. כתבי הרה"א ביחובסקי עמוד מב, וראה עוד כתבי ר"י שו"ב עמוד טז אות מא.

12. ראה בית שמואל אבעה"ז סימן קכח שמות נשים שכותבים אדל בלא יו"ד, וידוע מאמרו של הבעש"ט הק' (ראה שבחי בעש"ט אות פו) שאמר שלקח את שמה מהתורה הק' א"ש ד"ת למ"ו ר"ת אדל, ומזה נראה שכתיבת שמה היתה אדל.

13. שנת לידתה קשה לברר ברם עפ"י חשבון נולדה בין השנים תע"ה – ת"פ, כי ראה לעיל בהערה 2 שבינה לבין אחי' רבי צבי (הירש) היה בערך ט"ו שנים וראה שם בהמשך המאמר שרבי צבי הירש נולד בין השנים ת"צ – תצ"ה, ולפי"ז יוצא החשבון שהרבנית אדל נולדה בין השנים תע"ה – ת"פ, וראה גם בקובץ נחלת צבי גליון י"ד עמוד קע"ב במאמרו של הרב מסעראצק ז"ל שכתב ג"כ שנולדה בערך בשנת ת"פ, ברם

בעלה הוא איש המסתורין רבי יחיאל מיכל, אודות נסיבות נישואי' וזהותו נביא מן המקורות שמצאתי. מסביב לנישואיה מסופר, שכשהגיע מרת אדל לפרקה, שלח אבי' הבעש"ט הק' את אחד ממובחרי תלמידיו¹⁴ לבחור חתן עבור בתו והכיר את רבי יחיאל מיכל, וכאשר רצה לדבר עמו בלימוד ולתהות על קנקנו נענה ואמר "איך האב ניט גיקענט און וועל ניט קענען" [=לא ידעתי ולא אדע בעתיד], וכשאמר התלמיד דברים אלו להבעש"ט, אמר אשר כזה ראוי להיות חתנו.

מוצאו של הרה"ק רבי יחיאל מיכל חתן הבעש"ט זי"ע

על מוצאו של רבי יחיאל מיכל ידוע שהרבה כתבו¹⁵ עליו הכינוי "דער דייטשיל", ולפי רוב המסורות הסיבה לכינוי היא, מאחר שעיר מולדתו היתה במדינת אשכנז – "דייטשלאנד". אולם מסתבר שגירסא זו מפוקפקת, וראוי לציין דעתו של אחד מגדולי מומחים המוסמכים¹⁶ שסבור שהכינוי "דער דייטשיל" לא התייחס מעולם לרבי יחיאל

¹⁴אוצר החכמה

אם נאמר שהבעש"ט הק' נולד בשנת תנ"ח נמצא שבשנת ת"פ הי' בן עשרים ושתים וכמעט שא"א לומר שאז כבר נולדה בתו כי במאמרנו הקודם עמוד מח ובהערות 21 הארכנו שנשא שנית בהיותו כבן עשרים ותשע וזהו – לגירסא שנולד בשנת נח"ת – בשנת תפ"ז בערך.

14. יש במסורה זו כמה גירסאות. בספר 'כרם ישראל' (לובלין תר"ץ) עמוד ו', וב'אור ישראל' אות ג' כתב, שהבעש"ט שלח את תלמידו "המגיד מפולנאה", ולא ברור על מי הכוונה, י"א (ראה קונטרס מקור ברוך להג"ר ראובן מרגליות לבוב תרצ"א) שהכוונה על התולדות, וי"א (ראה סיפורים נפלאים שבסוף ספר בוצינא דנהורא ירושלים תשנ"א, וכן בעוד מקורות) שהכוונה על המוכיח מפולנאה, ומאידך ישנה גירסא שלישית (ראה תולדות הרה"ק דגמ"א בראש ספרו דגמ"א הוצאת מיר ירושלים תשנ"ה עמוד ג-ד) ששלח את תלמידו המגיד הגדול ממעזריטש זי"ע.

והנה גירסא אחרונה ודאי שאינה נכונה, שהלא המגיד בא אל הבעש"ט הק' בסוף ימיו, ויש בזה שתי מסורות, אצל חסידי רוזין מקובל (ראה ספר אהלי יעקב להאדמו"ר מהוסיאטין דף ע.). שבא בשנת תקי"ז, ואילו אצל חסידי חב"ד (ראה ספר השיחות לכ"ק האדמו"ר מהרי"ץ זצ"ל תש"ד עמוד 141) שבא בשנת תקי"ב, ולשתי גירסאות אלו, כבר היה הרבה שנים אחרי נשואיהם.

ולפי שתי הגירסאות הראשונות, מסתבר יותר להניח שזה הי' המוכיח מפולנאה, שהרי המוכיח מפולנאה התקרב לבעש"ט עוד קודם התגלותו, עוד בהיות הבעש"ט גר בקיטוב כן נראה משבחי הבעש"ט (מכון זכר נפתלי י"ם תש"נ) אות קכט ואות קעא. לעומת זאת הרה"ק התולדות התקרב להבעש"ט בערך בשנת תק"ב בזמן נסיעת הבעש"ט לארה"ק כמבואר בשבחי הבעש"ט אות כח, [וראה שם עוד שהתולדות נתקרב להבעש"ט ע"י המוכיח], ולפי החשבון שכתבנו לעיל הרי שבשנת תק"ב כבר היו נשואים זל"ז.

15. ראה לדוגמא כרם ישראל (לובלין תר"ץ) עמוד ו' פ"ד אות ג', וכן בשיח שרפי קודש (ברסלב) ח"ב עמוד ע"ב, וכן בהרבה ספרים, ואף יש בזה סיפור – אשר נראה דמיוני – בין אביו רבי ברוך וצאצאיו ובתוכם רבי יחיאל מיכל עם מלך וכו'.

16. הידען המפורסם הגאון הנודע רבי חיים ישכר גראס זצ"ל ממונקאטש בקונטרס 'חיי יונתן' תולדות הגאון רבי יונתן אייבשיץ זצ"ל נדפס בספר תולדות גדולי ישראל (הרב ר' יקותיאל יהודה גרינוואלד ז"ל סיגעט תרס"ח), וכן במכתבו בקונטרס מקור ברוך שבסו"ס בוצינא דנהורא עמוד לח.

מיכל חתן רבינו הקדוש; אלא על בן חורגו של הבעש"ט הק' ששמו רבי יוסף שגם בספר שבחי הבעש"ט¹⁷ מכנה אותו בשם "אשכנזי", ולדעתו הוא הוא אשר כינו אותו בכינוי "דער דייטשיל" ולא רבי יחיאל מיכל.

רבי יחיאל מיכל נשא את הרבנית אדל בערך בשנת תצ"ה¹⁸ ונשארו לגור בצל הבעש"ט הק', וכאשר נפטר רבינו הבעש"ט הקדוש, ירשו רבי יחיאל מיכל ואשתו אדל את בית הבעש"ט הקדוש¹⁹.

הצדקנית אדל היתה ידועה בחשיבותה בעיני אביה הבעש"ט²⁰ וכן בעיני תלמידיו הקדושים²¹, והתפרנסה מחנות נעלים²².

הוכחה לדבריו נראית מהמכתב הידוע ששלח הבעש"ט לגיסו הגה"ק רבי גרשון מקיטוב זצ"ל ובסוף המכתב ישנן כמה שורות שהוסיף חתנו רבי יחיאל מיכל ושם כתוב: "גם באתי להודיע שאודות החוב אשר היה חייב אבי ומו' יעקל להפריץ הידוע נתגלגל הדבר עד שבאו בכבלי ברזל, אמנם בע"ה אשר לא עזב חסדו כי הפריץ דקהילתנו מעזיבוז נתן ג' אלפים בעדו ובעד שאר בעלי חובות בעד אלף אדומים מהסקראב הדוכס וכו'", ועל הוספה זו במכתב הנ"ל קיים ויכוח בין שני חוקרים שראו את המכתב בכת"י. ואחד מפרטי הויכוחים הוא האם באמת כתוב שם מילת "אבי", [ראה קובץ סיני כרך סז, מעמוד קכ ואילך, וכרך סח מעמוד קצח וויכוח בין מרדכי שרגא באומינגר ובין א. רובנשטיין על גירסא הנכונה של מכתב זה, וראה עוד סיני כרך עא מעמוד רמח, וכרך עב מעמוד קפט, וכרך עג מעמוד קפד], ועכ"פ לפי גירסא אחת יוצא שרבי ברוך אבי רבי יחיאל מיכל אכן גר בסביבות העיר מעזיבוז.

ראיה נוספת יש להביא מספר שבחי הבעש"ט דפוס קאריץ (ראה שבחי הבעש"ט כת"י ירושלים תשמ"ב עמוד 275) ושם מובא סיפור שהיה בין רבי ברוך אביו של רבי יחיאל מיכל לבין מחותנו הבעש"ט הק', ומובא שם שרבי ברוך התפלל פעם לפני העמוד אצל הבעש"ט וכו', ואפשר שיש בכך רמז שרבי ברוך, אבי רבי יח"מ, גר בקירבת מקום למעזיבוז או במעזיבוז עצמה, אך כאמור שכמה גירסאות יש בזה, ולא באנו לקבוע מסמורות בנידון זה אלא לעורר את לבם של המעיינים.

וראה עוד בקונטרס סיפורים נפלאים שבסוף ספר בוצינא דנהורא עמוד קג שדעתו ג"כ שרבי יחיאל מיכל לא הי' מוצאו מדייטשלאנד אלא גר בטולטשין, אך לדעתו אכן קראוהו "דער דייטשיל" וטעם הדבר מחמת שהי' לבוש כ"דייטש", וידוע שגם הרה"ק רבי מענדל מרימנוב זי"ע קראו בתחילה "דייטשיל" כי הי' לבוש כדייטשיל.

17. מכון זכר נפתלי ירושלים תש"נ עמוד קנב, סימן עד, וראה שם דלפי גירסא אחת היתה אשת הבעש"ט דודתו, וצ"ב. וראה מאמרי הקודם, היכל הבעש"ט גליון ג' עמוד מז הערה 18.

18. כ"כ המגיה על ספר שבחי בעש"ט (מכון זכר נפתלי) עמוד ה', אך לא כתב מקור לדבריו, וכנראה שזהו רק השערה, וראה בהערות הבאות קצת סמך להשערה זו.

19. שיח שרפי קודש (ברסלב) ח"א אות שח, וראה שם בח"ב עמוד קו, שלאחר פטירתם ירשו חתנם ובתם רבי שמחה ומרת פייגא את בית הוריה במעזיבוז, וראה לעיל הערה 6.

20. ראה לעיל הערה 14, וכן ראה שבחי הבעש"ט אות קפג ובעוד מקורות, וראה דברים נפלאים בשיח שרפי קודש אות א-שלד.

21. ראה דברים ערבים דף 26 אות יב, וראה עוד כתבי ר"י שו"ב עמוד מא אות כג.

22. ראה שבחי הבעש"ט אות קפג.

תקופה לאחר החתונה²³ נולד להם בנם הבכור הרה"ק רבי משה חיים אפרים, ואחרי תקופה ארוכה²⁴ נולדו להם בנם הרה"ק הרבי ר' ברוך'ל, כמו כן נולדה להם בתם הצדקנית מרת פייגא (אם רבי נחמן מברסלב).

^{אוצר החכמה}

מסתורי ה' האיש ומסתוריים היו מעשיו ומלבד הפרטים המועטים הללו כמעט ולא ידוע לנו יותר על קורות ימי חיי. פרט נוסף נרשם בספרי ימי החסידות הקשור לביקורו אצל המגיד ממעזריטש²⁵. לאחר פטירת חותנו הקדוש רבינו הבעש"ט ידוע על ביקור אחד אצל המגיד הגדול ממעזריטש, והמגיד חלק לו כבוד גדול כראוי לחתן המלך, ונתן לו מקום ללון באכסניה שלו. מלבד זאת שלח המגיד את תלמידו הרה"ק

23. שנת לידתו של הרה"ק ה'דגל מחנה אפרים' זי"ע הוא דבר שרבים טרחו לעמוד עלי'. זמן המוקדם לדעת כמה חוקרים הוא בשנת תצ"ז וזמן המאוחר בשנת תק"ח (ראה: HUCA 1950-51 עמוד טז הערה 63), פרט חשוב שיש לעמוד עליו, שבמכתב המפורסם של הבעש"ט הק' כתב עליו שהוא בתכלית הלימוד, וכן שהי' חתן, ונראה מזה שכבר הי' מבוגר.

ובספר שיח שרפי קודש (להר"ר יועץ קים קדיש בריעה"ש מפרשיטיק נדפס מחדש ב"ב תשנ"ט) עמוד קג כתב שם שה'דגל' נשא אשה בחיי הבעש"ט, ואם כן זה מחזק את הדיעה שנולד בערך בשנת ת"ק. וראה עוד ב'בעש"ט מחדש חסידות' עמ' 211 שמוזכר שם אשת ה'דגל' ששמה היתה יענטל. ויש בכך כמה גילויים חשובים. א. שאכן נשא לאשה בסוף ימיו של הבעש"ט כי הרשימה הנ"ל היא מסוף ימיו של הבעש"ט, ב. לראשונה ידוע לנו בבירור שמה של אשת ה'דגל'.

אמנם ראה בתולדותיו שבראש ספה"ק דגל מחנה אפרים (הוצאת מיר) עמוד ה' שמובא שם סיפור שפעם אחת ביום שמח"ת נקרע נעליו של הרה"ק רבי דוד לייקעס זי"ע תלמיד הבעש"ט הק' והרבנית אדל אמרה לו שאם יבטיח לה בן זכר – כי לא ילדה זה עשר שנים – תתן לו נעלים טובות, שכן היתה לה חנות נעלים. ולפי"ז יוצא שהדגל נולד עשר שנים אחרי הנשואין, אמנם לא ידוע לי מקור פרטי מעשה זה, כי בספר שבחי הבעש"ט אות קפג מופיע סיפור זה [ועיי"ש שלא כתוב מי הי' התלמיד שנקרעו נעליו, וכן לא כתוב שמה שלא ילדה י' שנים] על לידת הרבי ר' ברוך'ל ממעזריבז, ולפי"ז אין לנו מקור שהדגל נולד י' שנים אחרי הנשואין. [אך ראה קובץ נחלת צבי גליון י"ד עמוד קעב שכתב ג"כ שאדל לא ילדה י' שנים אחרי הנשואין ואח"כ נולד ר' ברוך, אך כנראה שיש כאן איזו טעות, כי הלא ה'דגל' הי' מבוגר מהרבי ר' ברוך'ל, וכנראה שטעה בהסיפור המובא בשבחי הבעש"ט ששם מופיע ג"כ שלא ילדה י' שנים אך לא מופיע שם שלא ילדה אחרי הנשואין י' שנים, אלא כנראה שאחרי לידת ה'דגל' הפסיקה ללדת במשך עשר שנים וצ"ב].

מאידך בספר מאמר מרדכי עמוד צב כתב שהרה"ק רבי יחיאל מיכל הי' אחרי נשואיו פרוש וכו', ולפי"ז יוצא שה'דגל' נולד בהפסק זמן אחרי הנשואין. וראה עוד לעיל בהערה 8 קבלה מהרה"ק מסקווירא שהרה"ק רבי אהרן מטיטוב הי' מבוגר מבני דודו רבי יחיאל מיכל, ואם נקבל קבלה זו, הרי שיש בזה איזה חיזוק להגירסא שאכן לא הולידה מרת אדל תקופה ארוכה אחרי נשואי, וצ"ב.

24. ראה הערה הקודמת שהבאנו הסיפור מספר שבחי הבעש"ט שקודם לידת הרבי ר' ברוך'ל לא ילדה אמו עשר שנים, ולפי"ז יוצא שבין הדגל להרה"ק רבי ברוך'ל הי' הבדל של עשר שנים, אמנם ראה שם הגדולים החדש ערך הרבי ר' ברוך'ל שכתב שהי' תאומו של ה'דגל', וראה גם דברים ערבים דף 26 אות יב שמשמע ג"כ שהיו בערך באותו גיל וצ"ב.

25. הובא בספר בית רבי (ר' חיים מאיר היילמאן מליעפלי) עמוד ג, וכן הובא בתולדות מקור ברוך פרק א', שבסוף ספר בוצינא דנהורא (להג"ר ראובן מרגליות ז"ל לבוב תרצ"א) עמוד א.

רבי שניאור זלמן מלאדי שייסב על שולחנו של רבי יחיאל, ומקובל אצל חסידי חב"ד שבאותה סעודה אמר לו רבי יחיאל מאמר בחסידות אשר על דברי תורה אלו בנה הרב בעל התניא את דרושו "יביאו לבוש מלכות" ונדפס בספרו הקדוש תורה אור²⁶.

שנת פטירתו אינה ידועה, אך זאת ברור שרבי יחיאל מיכל נפטר שנים מעטות לאחר פטירת חותנו הבעש"ט²⁷, וכשם שיום פטירתו אינו ידוע כך לא נודע מקום קבורתו²⁸.

על פטירת הצדיקת אדל קיימות שתי גירסאות. לפי גירסת חסידי ברסלוב²⁹ נפטרה בשנת תקמ"ז ונקברה במעזיבז³⁰, ולגירסת הג"ר משה ביק אבד"ק מעזיבז חלתה במגיפה שנתפשטה במעזיבז, ומשום כן העבירוה לכפר סיראקה מרחק כ-3 ק"מ ממעזיבז ונפטרה שם ושם מנו"כ³¹.

26. ספר בית רבי שם וספר מקור ברוך הנ"ל אות לג.

27. בספר חוטמים משולשים הובא בנר ישראל ח"ו עמודים תו-תז מובא שהרבי ר' ברוך'ל נתייתם בילדותו, וראה כתבי ר"י שו"ב עמוד א' אות א' ושם כתוב שבשעת לידת נכד הבעש"ט רבי ישראל דער טויטער, עדיין הי' רבי יחיאל בחיים והי' החזן דמתא וכו', וזה הי' כעשר שנים אחרי פטירת הבעש"ט, אך הדברים שם הם מלאים טעויות, שכן מבואר שם שרבי ישראל הי' בנו של רבי יחיאל מיכל. ואולי כל הסיפור הי' עם רבי שמחה שהי' אביו של רבי ישראל, וראה שיח שרפי קודש אות א-שלג שרבי שמחה הי' בעל תפלה בביהמ"ד של הבעש"ט, וצ"ב.

עוד יש לציין כי נכדו הרה"ק רבי יחיאל צבי בן בתו מרת פייגא הי' נקרא שם יחיאל ע"ש זקינו (ראה שיח שרפי קודש ח"ב עמוד עב). ולפי מסורת חסידי ברסלב (ראה שיח שרפי קודש ח"ה עמוד כ"ה) הי' רבי יחיאל צבי מבוגר מרבי נחמן, ורבי נחמן הרי נולד בר"ח ניסן תקל"ב (ראה חיי מהר"ן אות ק"ד) וא"כ הרי נולד רבי יחיאל צבי בערך בשנת תק"ל-ל"א, אך גירסא זו צ"ב, שהרי ב'שם ושארית' עמוד נט כתב שרבי נחמן הי' מבוגר ממנו, וכ"כ בשאר ספרי התולדות, וראה עוד בסיפורים נפלאים שבסו"ס בוצינא דנהורא שכתב דלא ידוע מי הי' מבוגר, והדבר צ"ב.

28. ראה נר ישראל ח"ו עמוד תו בשם הרה"ק מרוזין שהרבי ר' ברוך'ל נתגדל בביתו של הרה"ק המגיד ממעזריטש זי"ע מחמת היותו יתום בגיל צעיר, וראה בשיח שרפי קודש (ברסלב) שהרה"ק רבי יחיאל צבי אחי רבי נחמן מברסלב שהי' נקרא ע"ש זקינו רבי יחיאל מיכל (ראה שיח שרפי קודש ח"ב עמוד ע"ב) הי' מבוגר מאחיו רבי נחמן, ורבי נחמן נולד בשנת תקל"ב (ראה הערה הקודמת) ויוצא מזה שעכ"פ בשנת תקל"ב ברור שלא הי' בין החיים.

29. שיח שרפי קודש (ברסלב) חלק א' אות שי"ב, וח"ב עמוד קו. וראה כתבי ר"י שו"ב עמוד לט אות יב שהצדיקת אדל חי' עוד כאשר בנה נהג באדמורו"ת ואפילו אם זה הי' בטולטשין עכ"פ בשנת תקל"ח עוד חי'.

30. שם אות שי"ז, וח"ב עמוד קז.

31. קובץ נחלת צבי גליון ד' עמוד לח בשם הגאון רבי משה ביק זצ"ל אבד"ק מעזיבז, וראה בספר אבן ישראל עמוד קי"א שכתב שנפטרה בשנת תקל"ב, ולא כתב מקור לדבריו, אך למש"כ בהערה 24 שהיא חי' עוד בעת שהרבי ר' ברוך'ל התגורר בטולטשין לא יתכן לומר שנפטרה בשנת תקל"ב, שהלא הרבי ר' ברוך'ל התיישב בטולטשין בערך בשנת תקל"ח.

השלמות למאמר קורות חיי המקוריים של הבעש"ט זי"ע - מאמר ראשון

[א]

בהמאמר וכן בהערות 9 ו-11, דנתי מתי נפטרה אמו של הבעש"ט, ויש לציין שבשבחי הבעש"ט אות עב מוזכר אמו של הבעש"ט שהיתה עם הבעש"ט בהיותו בגלות, וזה הי' בהיותו כבן עשרים ושנים וצ"ב.

[ב]

על אשת הבעש"ט ראה בכתבי ר"י שו"ב עמוד טז אות מב שקבורה במעזיבוז, ובספר אור ישראל כרם ישראל (לובלין תר"ץ) פרק ה' אות ט' כתב שקבורה ליד הבעש"ט.

[ג]

בהמאמר וכן בהערות אות 48 כתבתי מקור שהרבי ר' ברוכ'ל אמר קדיש ביום א' דשבועות כי אז יו"ד דזקיננו הבעש"ט, והערוני למקור קדום לזה בספר דברי שלום (קודינב ווילנא תרמ"ב) בהקדמה עמוד ח' כתב שהרבי ר' ברוכ'ל אמר הקדישים בתיקון ליל שבועות מאחרי שהי' אז יומא דהילולא דזקיננו הבעש"ט, שו"ר שכבר ציין למקור זה בספר אבן ישראל בסוף הספר.

אמרי חיים 1234567